

ПРЕДГОВОР

Двадесети век био је раздобље изванредно динамичних историјских догађаја и процеса, коренитих геополитичких промена и друштвених преображаја који су их пратили. „Стари поредак“ оличен у европској, а у знатној мери и глобалној доминацији империја чији су корени сезали у рано модерно доба, или чак средњи век, окрњен је великим револуцијама из 19. века, укидањем феудализма и ширењем политичких, економских и грађанских права у већем броју европских земаља, укључујући и Србију и поједине друге делове југословенског етничког простора. Оно што је од њега остало срушено је у Великом рату тј. Првом светском рату, у коме су свој крај нашла четири царства: османско, аустроугарско, немачко и руско.

Многим савременицима Великог рата, чак и онима који су били поштеђени страха боравака у шанчевима или војним болницама, изгледало је као да се цео свет руши. Разарање, људски и материјални губици овог оружаног конфликта превазилазили су све до тада виђено и доживљено. Политика и друштво морали су у ходу, још за трајања ратних операција и под паском неизвесности сутрашњице, да се прилагођавају новим околностима. Политичка карта Европе је прекрајана, монархије су постајале републике, значајни привредни ресурси мењали су власнике и непосредне извршиоце експлоатације, трајање рата и одсуство мушкараца из породичних домова и привредне про-

изводње мењали су вековима окамењене родне улоге. Питање у ком ће се смеру развијати нека земља или друштво када пушке и топови утихну било је отворено али је једно било сигурно: повратак на старо био је немогућ. Наступало је ново доба, како на глобалном, тако и на регионалном и локалном нивоу. Многи политички чиниоци, интелектуалци, уметници, привредне и друштвене елите, сматрали су да „ново доба“ захтева и „новог човека“, тј. коренит преображај појединца и његово прилагођавање новим околностима, које ће у крајњем исходу довести до конституисања новог друштва и његовог благостања.

Српско и југословенско искуство „новог човека“ великим делом одражава идеолошка и идентитетска струјања која су захватила Стари континент у 20. веку, али је истовремено и обележено противуречностима историјског развоја на простору Југославије. Зборник радова који се налази пред очима читаоца има за циљ да осветли поједине (нажалост, не и све) покушаје конституисања југословенског/српског друштва кроз идеологију и јавне политике, обухватајући временски оквир постојања југословенске државе и идеолошки спектар који укључује и левицу и екстремну десницу. Предмет истраживања у сваком од радова смештен је у екстензивну историјску и тематску контекстуализацију, које омогућавају боље и потпуније разумевање прошлости и функције „новог човека“ у свом времену и простору.

Полазећи од глобалних идејних утицаја 19. и раног 20. века: републиканизма и комунизма, први радови посвећени су политичким и друштвеним снага-

ма које припадају левом крају политичког спектра и њиховом виђењу изградње друштва у међуратном периоду и „новог човека“ као његовог основног елемента. У њиховом фокусу је класна борба радничке класе, њена економска и политичка еманципација, и посебно, еманципација жене у идеолошким и пропагандним наративима југословенских левичара. Поменути радови отварају питање узрока и последица политичког неуспеха, па чак и потискивања политичког наслеђа, југословенских републиканаца и социјалиста. Са друге стране, детаљна анализа односа Комунистичке партије Југославије према питању еманципације жена у међуратном периоду открива значај утицаја интернационалистичких идеја на југословенски политички и друштвени развој, нудећи део одговора на питање због чега је дошло до потискивања неспорно значајног и прогресивног политичког наслеђа грађанске левице.

Други светски рат, тај период најдинамичнијих оружаных, идеолошких, друштвених и других сукобљавања, налази се у средишњем делу зборника. Као историјска прекретница у развоју политичких и друштвених односа на југословенском простору, овај рат био је и поприште идеолошког сукоба вођеног око питања глобалне политичке доминације, али и питања конституисања друштва у послератном поретку. Ни један од три домаћа политичка фактора на простору окупиране Србије није заговарао рестаурацију пређашњег стања – напротив, сваки од њих изашао је са сопственом концепцијом послератног друштва и визијом „новог човека“.

Као у мало ком историографском наративу, у овом зборнику детаљно су анализиране све три концепције „новог човека“ из Другог светског рата: колаборационистичка, комунистичка и равногорска. Њихово упоредно сагледавање открива дубоку разочараност српских националиста и десничара међуратним искуством југословенске државне и идентитетске интеграције, као и суштински антимодернистичку и конзервативну перцепцију међуратног друштва. Посебно у погледу односа према друштвеној и националној улози жене, идеолози и пропагандисти Равногорског покрета и владе Милана Недића имали су готово истоветне ставове. Насупрот њиховој визији „идеалног типа српске девојке“ као мајке, супруге, скромне и смерне домаћице, стајала је еманципација на којој су инсистирали комунисти, а која је подразумевала жену борца, радника, политичког и друштвеног руководиоца.

Управо је лик „нове жене“ у југословенском социјализму у средишту једног од два рада представљених у овом зборнику који се баве раздобљем социјалистичке Југославије. Коренит преображај југословенског друштва који је уследио након Другог светског рата редефинисао је улогу жене и довео до њеног потпуног изједначавања у свим правима. Историја је показала да су многе тековине југословенског социјализма нестале или изгубиле на значају са протоком времена и великим геополитичким променама с краја 20. века, али се еманципација жена показала као једна од најдалекосежнијих и најдуговечнијих. У овом зборнику темељна анализа је посвећена (идеалним)

представама социјалистичке жене у јавности и пропаганди, са посебним фокусом на аспекте радног ангажовања и материнства, у којима се испољавао можда и највећи искорак у поређењу са претходним историјским епохама.

Коначно, финале зборника представља рад у чијем се средишту налазе политике образовања и васпитања у социјалистичкој Југославији, као и питање еманципације деце у послератном периоду. Трауматична искуства Другог светског рата значајно су утицала на промену свести о људским правима и по први пут у историји у средиште међународне јавности поставила проблем права детета. Југославија је била међу оним државама које су снажно прихватиле тај импулс и оствариле значајну сарадњу и размену са релевантним међународним организацијама. У ратом разореној земљи, која је претрпела енормне људске губитке, деца су третирана као национално благо, истовремено чинећи једну од најбројнијих и социјално најосетљивијих друштвених група. Питање њиховог израстања у продуктивне и одговорне чланове социјалистичког друштва захтевало је драстичне промене у систему образовања, васпитној и културној политици, па чак и самом поимању друштвене функције школе као институције.

Зборник који је пред очима читаоца претендује да представља прилог мултидисциплинарном и мултиперспективном истраживању и сагледавању конституисања српског и југословенског друштва у 20. веку, кроз концепт „новог човека“. Служећи се методологијама историјске науке, политикологије и историје

књижевности, аутори су настојали да из угла своје матичне научне дисциплине осветле предмет истраживања. Сви радови имају снажно изворно утемељење у примарним историјским изворима, као и штампи и периодици, мемоарима и другим историјским изворима. Истовремено, они се ослањају на старија истраживања, како у методолошком и теоријском, тако и у хеуристичком погледу.

Радови представљени у овом зборнику базирани су на опсежним истраживањима аутора, спровођеним најчешће за потребе писања докторских дисертација. Они у великој мери одражавају актуелна достигнућа српске историографије везана за предмет истраживања. Рецензенти зборника: др Радмила Радић, др Ивана Добривојевић Томић и др Светлана Стефановић својим саветима и сугестијама значајно су допринели унапређивању публикованих радова и уобличавању књиге која се налази пред очима читаоца. Њихова посвећеност и ефикасност били су на највишем нивоу због чега им се најсрдачније захваљујемо.

Зборник радова „Нови човек. Конституисање српског и југословенског друштва 20. века кроз идеологију и јавне политике“ покушај је академског проблематизовања једног значајног аспекта српске и југословенске историје, а истовремено и подстицај истраживачима да на исту или сродне теме дају свој допринос и виђења. Посебно би вредан допринос представљало истраживање преосталих концепата „новог човека“ везаних за 20. век на југословенском простору, међу које свакако спадају покушају конституисања друштва на бази интегралног југословенског национализма 1920их и раних

1930их, као и пост-комунистичка и пост-транзицијска искуства. Једнако занимљивим и корисним чине се хоризонтална поређења, са сличним концептима „новог човека“ развијаним у другим деловима Европе. Овом приликом најсрдације охрабрујемо све заинтересоване истраживаче да наставе и продубе истраживања представљена у овом зборнику, напомињући да ће увек моћи да рачунају на помоћ и сарадњу аутора и уредника ове књиге.

У Београду,
децембра 2023.

Др Александар Стојановић
уредник